

PROF. JUOZAS ERETAS IR JO PAŽIŪROS Į LIETUVIŲ KULTŪROS ISTORIJĄ: NUO „TĖVYNĖS SARGO“ IKI „NAUJOSIOS ROMUVOS“

ALDONA VASILIAUSKIENĖ

1994 metais minėtos prof. dr. Juozo Ereto 10-osios mirties metinės ir vyko renginiai 100-ųjų gimimo metinių paminėjimui 1996 metais. Lietuvių katalikų mokslo akademija (LKMA) siekia kuo išsamiau supažindinti su savo nario, akademiko, itin nusipelnusio Lietuvos kultūros istorijai veikla, o šiuo straipsniu ir su J. Ereto požiūriu į lietuvių kultūros istoriją 35-rių (1896–1931) metų laikotarpiu iš jau gana brandaus 75-rių metų amžiaus.

1919 m. rudenį, 23 m. jaunuolis, šveicaras, kuriam buvo atviros Europos universitetų durys, kur jo laukė mokslinė karjera, atvyko į Lietuvą, kuri, deja, jam nieko negalėjo žadėti, nes čia padėtis buvo sunki. J. Eretas, vykdydamas priesaiką mirštančiam draugui, manė padirbėti Lietuvoje tik keletą metų, o liko joje visam gyvenimui, žinoma, širdimi ir darbais, nes tarybinės valdžios elgesys su inteligentais privertė J. Eretą su gausia 5 vaikų šeima (3 palaidoti Lietuvoje), 1941 m. kovo 22 d. išvykti į pirmąją tėvynę Šveicariją.

J. Eretas su lietuviais susipažino dar studentaudamas Fribure 1917 m. pabaigoje, lietuviams palankaus profesoriaus Gustavo Šniurerio rekomenduotas, pradėjo dirbti Lietuvos informacijų biure.

Atvykęs į Lietuvą, J. Eretas su jaunatviška energija ir vakarietišku požiūriu pasinerdavo į tokią veiklos sritį, kuriai labiausiai reikėjo sumanumo ir pasiaukojimo. Sutvarkęs, suregulavęs darbus viename bare jis eidavo į kitą, kad, ši sutvarkęs, nertųsi į trečią ir taip toliau, kol 1928 m. sušlubavo sveikata.

1919–1940 m. laikotarpiu profesorius aktyviai dirbo politinį-visuomeninį ir pedagoginį-mokslinį darbą. Iš pradžių itin aktyvi visuomeninė veikla pamažu užleido vietą mokslinei.

Visuomeninėje J. Ereto veikloje galima išskirti tris pagrindines kryptis, kur jis paliko ženklų pėdsaką – įnešė naujovių, pertvarkymų, tai: blaivybė, sportas ir jaunimo organizacijos. S. Šalkauskis apie J. Ereto veiklą „Pavasario“ organizacijoje, kurioje pertvarkė visą valdymo struktūrą, taip

rašė: „Šioje srityje darbas jam geriausiai sekėsi; čia jis parodė daug ne kasdien sutinkamų sugebėjimų ir užsimojimų“¹.

Jo, šveicaro, įstojimas į savanorius buvo paskata ir lietuviams inteligentams. 1920 m. balandžio 1 d. J. Ereto pastangomis įsteigta Lietuvos telegramų agentūra (ELTA). Svarbūs J. Ereto nuopelnai ir pripažįstant Lietuvą *de jure*. Jis buvo kviečiamas į organizacinius komitetus Kaune, kuriant Aukštuosius kursus bei 1931 m. – Lietuvos katalikų universitetą. J. Eretas buvo vienas iniciatorių ir organizatorių rengiant LKMA suvažiavimus ir t. t.

Svarbi J. Ereto akademinė veikla – jis dėstė Aukštuosiuose kursuose, o 1922 m., atidarius Lietuvos universitetą, kurį laiką vadovavo visuotinės literatūros katedrai Teologijos-Filosofijos fakultete, dėstė vokiečių kalbą ir literatūrą bei kitus dalykus. Jo paskaitos „dažniausiai nebūdavo pasirašytos, bet atliekamos vaizdingu žodžiu bei gestu, vietomis pailiustruojamos citatų, kartais su digresijomis į gretimus mokslus (filosofiją, istoriją, sociologiją) bei į kitus menus (muziką, teatrą, tapybą, kitas literatūras), kartais su aliuzijomis į aktualijas. Šitos dinamiškos paskaitos niekada nebūdavo nuobodžios. Jos kaip tik įdomios būdavo ta dinamiška menine forma, kuri atskleidavo profesoriuje rašytojo ir kalbėtojo linkimus“². Studentams J. Eretas buvo „ir profesorius, ir įkvėpėjas, ir reiklus mokytojas, ir draugas, nors tas jo reiklumas studentams kartais atrodėdavo per kietas. Jo darbas buvo dideliai naudingas, nes per jo reiklų ir dinamišką mokymą Lietuva gavo nemaža gerų mokytojų, žurnalistų, rašytojų, visuomenės darbininkų“³.

J. Eretas skaitė paskaitas ne tik studentams. Dalyvaudavo įvairiose konferencijose. Jo, įtaigaus kalbėtojo ir išvaizdaus vyriškio, paskaitos, sutraukdavo pilnas auditorijas. J. Eretas buvo tarp M. Krupavičiaus ir K. Pakšto – trijų to meto iškalingiausių Lietuvoje tarpe.

Ryški ir mokslinė J. Ereto veikla. Dar Šveicarijoje parašė disertaciją apie jėzuitų teatrą Fribure, už kurią buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis, ir studiją apie Lietuvą – tai vienas pirmųjų jo žingsnių ilgame Lietuvos garsinimo Vakaruose kelyje. Vien tik iki 1933 m. J. Ereto moksliniai darbai sudaro 2.636 puslapius⁴. Tarp gausybės darbų paminėtina „Vokiečių literatūros istorija“ (1931 m. T. 1) – pirmas tokio pobūdžio leidinys Lietuvoje. Svarbūs darbai apie Getę: „Jaunasis Goethe“ (1932 m.) ir „J. W. Goethe“ (1933 m.). „Jei tik dvi šitas knygas apie Gėtę tebutų parašęs lietuviškai, tai jau būtų jo žymus įnašas į lietuvių mokslą. Bet dr. J. Eretas jų parašė kur kas daugiau“⁵. Žinomi J. Ereto darbai, išspausdinti „Židinyje“ apie Bethoveną (1927 m.), Šubertą (1928 m.), Hipolitą Tainę (1928 m.) ir daugelis kitų. Jis rašė ne tik apie Hipolito Tainę, bet vienas pirmųjų susidomėjo moterų mistika.

Grižęs į Šveicariją, J. Eretas parašė stambias monografijas, skirtas Stasiui Šalkauskiui (1960 m.), Kaziui Pakštui (1970 m.) ir prel. Pranciškui Jurui (1980 m.). Išgyvenimai dėl lietuviškos išeivijos likimo, ieškojimas išeities atsispindi tremties trilogijoje: „Tremtis – prakeikimas ar uždavinys“ (1964 m.), „Tremties lietuvis idėjų kūryboje“ (1965 m.) ir „Mažosios tautos ir valstybės“ (1966 m.). J. Eretas rašė: „Toj savo kovoj mes negalime tikėtis greito laimėjimo, nes istorijos įvykiai bręsta tik lėtai. Mes tad turime nekantraudami įvykių eigą matuoti trumpo savo gyvenimo matu. Svarbu tik aktingai vesti gerą kovą, kuri, tarp kitko, turi įrodyti, jog mes verti, ko siekiame... Kadangi mes nežinome, kaip ilgai užsitęs toji mūsų kova, svarbu į ją įtraukti ir jaunąją kartą. Mūsų vaikai, ypač mokslus einantieji, turi suprasti, kad ir jie pašaukti istoriškam darbui ir kad negali būti jų paskirtis tręšti tik svetimus laukus. – Taigi Naujoji Aušra ieško naujų aušrininkų. Esame tikri, kad ji juos suras“⁶.

Itin reikšmingi J. Ereto nuopelnai LKMA. Jis, kaip jau minėta, vienos visų trijų tarpukario Lietuvoje įvykusių LKMA suvažiavimų organizatorius, jo redaguoti ir šių trijų suvažiavimų darbų tomai. Nuo 1931 m. jis buvo išrinktas Akademijos Centro valdybos vicepirmininku, šias pareigas ėjo iki Akademijos uždarymo 1940 m. Svarbus jo įnašas ir 1956 m. atkuriant Akademiją Vakaruose. LKMA tęstinumui J. Eretas kartu su Z. Ivinskiu (abu 1940 m. buvo LKMA Centro valdyboje) buvo išrinkti į Reorganizacinį LKMA komitetą. Atkūrus Akademiją, J. Eretas dvi kadencijas buvo Revizijos komisijoje. Tačiau aktyviai dalyvauti Romoje įsikūrusios Centro valdybos veikloje Šveicarijoje gyvendamas J. Eretas negalėjo. Išeivijoje J. Eretas dalyvavo trijuose LKMA suvažiavimuose: 1957 m. IV – Romoje, 1961 m. V – Čikagoje ir 1967 m. VII – Vokietijoje. Penktajame suvažiavime iš Europos dalyvavo 3 LKMA nariai – L. Tulaba, Z. Ivinskis ir J. Eretas. Pastariesiems galimybę dalyvauti sivažiavime sudarė mecenatai prel. P. Juras ir inž. A. Rudis, apmokėję jų kelionės išlaidas.

Šiuose suvažiavimuose J. Eretas skaitė paskaitas: „Šalkauskis idėjų keliais“, „Krikščioniškoji kultūra ir jos uždaviniai dabartiniame amžiuje“ ir sociologinę studiją „Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Nuo „Tėvynės Sargo“ įsteigimo (1896) iki „Naujosios Romuvos“ įkūrimo (1931)“. Įdomi detalė – pastarąją paskaitą J. Eretas skaitė pirmajame pilnaties posėdyje VII LKMA suvažiavimo pradžioje, Z. Ivinskis paskaitą „Žemaičių (Medininkų) vyskupijos 550 metų įkūrimo sukaktis“ – baigiamajame suvažiavimo pilnaties posėdyje.

J. Eretas, rašydamas monografijas bei sociologinę studiją, panaudojo daug gyvos medžiagos. „Rašė laiškus įvairiems asmenims ir „privertė“

juos atsiliepti ... kai skaitai, ...matai, kiek žmonių jis įtraukė ir kiek juos naudojo. Vargiai kas kitas taip sugebėtų ir gal iš viso vargiai kam šitai būtų rūpėję. Aišku, Eretas norėjo gyvų biografijų, praturtintų gyvomis asmeninėmis patirtimis. Bet tuo keliu jis privertė liudininkus grįžti prie savo didžiųjų asmenybių ir patiems pergromuluoti savo artimąją praeitį...“⁷. Kitas J. Ereto užsimojimas „anketiniu keliu patikrinti, kokios asmenybės turėjo didžiausios įtakos katalikų gyvenime ligi I did. karo ir po jo? Kokie veikalai turėjo lemiamos reikšmės apsisprendime vienu ar kitu kultūriniu reikalu?... Atėjęs į lietuvių pasaulį kitu keliu, jis turėjo interesą patikrinti, ar šioj tautoj nėra buvę panašių dalykų, kaip jam žinomose kitose... Eretas išjudino retrospekcinį mūsų galvojimą – analizuoti ir sverti savąją kultūros istoriją naujais požiūriais, naujai išprovokuotais klausimais, J. Eretas privertė mus galvoti“⁸.

J. Ereto sociologinė studija „Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Nuo „Tėvynės Sargo“ įsteigimo (1896) iki „Naujosios Romuvos“ įkūrimo (1931)“⁹ apima 51 puslapį ir turi Pratarį, Žodį apie generacijas, dvi stambias dalis, kuriose dvi generacijos dar skirstomos į pusgeneracijas, chronologinę dviejų dalių lentelę, bibliografiją ir trijų puslapių santrauką vokiečių kalba.

Mokslininkas darbo tikslą taip apibrėžė: „Atrodo, kad jau yra atėjęs laikas apžvelgti ir, jei galima, taip pat įvertinti mūsų krikščioniškoje kultūroje išeitąjį kelią nepriklausomybės metu. Juk nereikia užmiršti, kad tautos gyvenimas nėra tik biologinis vyksmas, o pirmiausia žengimas jos dvasios užsibrėžtuju keliu. Bandysime tą kelią čia užskicuoti; o tai gal mums leis geriau suprasti dabartį ir bent iš dalies atspėti tolimesnę jos kryptį“ (p. 3).

J. Eretas generacijas vertina kaip sociologinį vienetą „... žmonės, užgimę maždaug tame pačiame laikotarpyje, pasižymi vienoda dvasia, panašiu gyvenimo stiliumi. Tas juos skatina sueiti į sąlytį ir veikti kartu, tuo formuojasi ryškus sociologinis vienetas“ (p. 4). Aiškindamas generacijas J. Eretas, remdamasis egiptiečių bei graikų mokslininkais, vienai generacijai skiria maždaug 30 metų – „tiek maždaug reikia laiko, kol jaunieji subręsta ir įsistiprina gyvenime ... jiems pavyksta tvirčiau atsistoti ant kojų. Tuomet jų dvasia brandi, jų profesinis pasiruošimas baigtas...“ (p. 4). „Įsigalėjusiai kartai reikia maždaug 10 metų“, – teigė J. Eretas, – kol ji pasiekia savo veiklos pilno pasireiškimą, nes pasirodo, kad 40 metų amžiaus žmogus yra kūrybiškiausias.“ (p. 5).

Kiekvienoje generacijoje yra skirtingo tipo vadų, ideologiją formuojantys mąstytojai bei vykdytojai. Tyrinėtojas savo teiginius iliustravo žinomiausių pasaulyje politikų, mokslininkų bei kultūros veikėjų pavardėmis.

Kalbėdamas apie generacijų kartą, J. Eretas rašė: „Gana tragiškas yra tas momentas, kada vyresnieji jaučia, kaip ima braškėti jų sostas. Juo greičiau jie savo padėtį supras, juo lengviau jiems seksis garbingai iš jos išeiti. Bet jie dažnai negali apsispręsti su mintimi, kad jų laikas jau pasibaigė. Jie, priešingai, pabrėždami savo nuopelnus bei laukdami padėkos, bando išsilaikyti. Tatai vienok jiems nepavyksta, o tai tik suaustrina jaunųjų agresiją prieš savo situacijos nesuvokiančius, dažnai sentimentaliai ją ginančius senuosius“ (p. 8–9).

Nagrinėjamo 35-rių metų laikotarpio J. Eretas išskyrė dvi kartas: 1896–1915 m. ir 1916–1931 m. Pirmosios kartos tikslas – atsiplėšimas nuo Rytų, antrosios – posūkis į Vakarus.

Apžvelgdamas pirmąją kartą, J. Eretas sako, kad „ji tetęsia ankstyvesniųjų kartų darbus. Kadangi žymi jų dalis plaukia tiesiog iš 1875 m. mirusio vysk. Valančiaus darbuotės, jo vardas bus tie vartai, pro kuriuos žengsime į savo sritį. Jis yra tikras šios generacijos tėvas“ (p. 9). „Metai prieš vyskupo mirtį Kauno gubernatorius raportavo savo vyresnybei: „Valančius nebeturi pirmykščio autoriteto ir įtakos“. Iš paviršiaus taip galėjo atrodyti, kadangi pataikaujās savo viršininkams valdininkas tematė nykstantį senelį, bet nepastebėjo vyskupo pasėtos sėklos, žemėje laukiančios savo pavasario“ (p. 10).

J. Eretas iškėlė kunigo Silvestro Gimžausko nuopelnus. Jis – tarsi tiltas tarp M. Valančiaus ir pirmosios generacijos. Jo veiklą „Priešaušris“, išleistą Krokuvoje, itin vertino S. Yla. „Šis Priešaušris buvo vakarinės katalikų orientacijos afrontas prieš rytietines – rusiškojo nihilizmo apraiškas...“ (p. 10). S. Gimžausko pagrindinė tezė – „Mokslas nepaneigia religijos ir nėra kliūtis socialinei pažangai“. Svarbiausias generacijos, į kurią vedė S. Gimžausko ir jo vienminčių veikla, bruožas – gynamasis nuo rusų (politiniu bei religiniu aspektais) bei gynimasis nuo lenkų (kultūriniu ir kalbos aspektais). Z. Ivinskis taip akcentavo šį laikotarpį: „Reikia atsiminti, kad tai buvo pozityvizmo žydėjimo laikai. Liberalai ir socialistai užpuldinėjo Bažnyčią ir dvasininkus. Kabinosi prie dogmų ir Bažnyčios istorijos“ (p. 11).

Beveik visi pirmosios generacijos atstovai gimę spaudos draudimo laikais – 1860–1880 metais.

J. Eretas šioje generacijoje ieškojo vyraujančios etnografinės grupės: „Žymu, kad nuo vyskupo Herkelio Giedraičio (apie 1563–1609) gadinės iki XIX šimtmečio pabaigos pirmenybė priklauso žemaičiams“ (p. 12). Aukštaičiai S. Gimžauskas, J. Jakštas, J. Tumas rodė, kad iniciatyvą perėmė kitos etninės grupės ir pirmenybė teko sūduviams.

Pirmojoje generacijoje J. Eretas išskyrė du puslaikius: J. Tumo (1896–1904) ir A. Jakšto (1907–1915), matydamas juos jungiančią grandį – P. Būčį.

J. Tumo puslaikį J. Eretas sutapatino su „Tėvynės sargo“ gyvavimu, primindamas jo pirmtaką „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą“: „Laikydama-sis šūkio „Mylėk Dievą už viską labiau, o tėvynę už save daugiau“, J. Tu-mo laikraštis, aukštesnė „Apžvalgos“ pakopa, turėjo nepaprastą reikšmę religiniam bei tautiniam įsisąmoninimui“, nes jis „sugriovė katalikybės bei lenkybės tapatybės mitą, ir Bažnyčia, apvalyta nuo lenkiškumo, pa-mažu tapo tvirta lietuviybės atrama“ (p. 14). „Tėvynės Sargas“ domėjosi žmogumi, stengdamasis jam sudaryti tokią Lietuvą, kurioje „lietuvis ga-lėtų ir lietuviškai alsuoti“ (p. 15).

A. Jakšto puslaikį J. Eretas sutapatino su „Draugijos“ žurnalų: „Po gazetės liaudžiai dabar eina žurnalas katalikų inteligentams, po sangvi-giniško publicisto Tumo dabar pasireiškia kritiškas ideologas Jakštas, po agitatoriaus – profesorius. Tumui pasaulėžiūra buvo, kaip dabar eilei ki-tų aukštaičių, širdis, Dambrauskui-Jakštui gi nugarkaulis“ (p. 15). Subū-ręs apie šį žurnalą mokslo jėgas A. Dambrauskas-Jakštas parengė būsi-mo universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetui žymią dalį profesūros, pasirinkusios „Draugiją“ savo institucija.

Šiuo puslaikiu J. Eretas iškėlė ir mažai kam žinomo kunigo Jono Balvočiaus nuopelnus, pateikė įdomių detalių apie vyskupą P. Karevičių, parodė arkivyskupo Jurgio Matulaičio sugebėjimus suburti tikinčiuosius – „Kur jis veikė, ten formavosi eilės“ (p. 19). J. Eretas dar išskyrė kelias įžymybes: Maironį, M. Gustaitį, M. Pečkauskaitę, J. Skvirecką, K. Paltaro-ką – iškėlė jų nuopelnus Lietuvos kultūrai, parodė, kaip šie asmenys, vienas kitą papildydami, sudarė vieną harmoningą generaciją.

Pirmosios generacijos abu pagrindiniai lyderiai J. Tumas ir A. Jakš-tas bet jų jungėjas P. Būčys mokslus buvo baigę Rytuose, kurį laiką ten ir dirbė, tačiau jie, o ir kiti jau gerai žinojo apie Vakarų mokslą, kai kurie pirmosios generacijos asmenų jau jo ir buvo „ragavę“ Vakaruose. Mokslui įsigyti atsirado rėmėjų: 1900 m. buvo įsteigta Amerikoje „Moti-nėlės“ draugija, siekianti materialiai paremti besimokančią jaunuomenę. Šia parama pasinaudojo keli pirmosios generacijos atstovai: J. Matulaitis, M. Gustaitis, J. Totoraitis ir M. Pečkauskaitė. 1907 m. „Motinė-lės“ fondas buvo įkurtas Lietuvoje, atsirado ir privačių šelpėjų. Taigi buvo sudarytos galimybės pirmosios generacijos naujos kartos elito branduoliui didėti.

Antrosios generacijos tikslą J. Eretas taip apibrėžė: „Laisvę atkovo-jus ir valstybę atkūrus, dabar svarbu visą naują buitį pripildyti intensyviai pulsuojančiu gyvenimu – krikščioniška visuomenė, krikščioniška valstybė

su krikščioniška kultūra – štai vyriausias šios generacijos tikslas. Vadina-
si, apsigynus bei atsiplėšus nuo Rytų, nūnai svarbu dvasinė krikščioniškų
Vakarų pagalba saviškai įsikurti ir naujoje pastogėje kūrybiškai užsimoti“
(p. 24).

Svarbų vaidmenį šioje generacijoje J. Eretas skyrė moterims. Kalbė-
damas apie plačiašakę Vargdėnių seserų (1918 m. įkurtos Nekaltai Pra-
dėtosios Švenčiausios Mergelės Marijos seserų kongregacija) veiklą, ak-
centavo jų nuopelnus spaudos srityje – žurnalas „Moters“ (20.000 egz.),
„Liepsnos“ (15.000 egz.), „Naujoji vaidilutė“. Vienas svarbiausių kazimie-
raičių rūpesčių – naujos mergaičių kartos auklėjimas. Jų „Saulės“ gimna-
zija Kaune atitraukė mokines nuo egoistinių polinkių, stiprino visuome-
ninį idealizmą bei socialinį išpareigojimą.

Antroje kartoje, gimusioje 1880–1900 m., J. Eretas taip pat išskyrė
dvi grupes: M. Krupavičiaus puslaikį (1917–1926 m.) ir S. Šalkauskio pus-
laikį (1927–1936 m.), o visos kartos vadovu bei varikliu mokslininkas lai-
kė P. Dovydaitytį, kuris savo sumanymams įkūnyti turėjo pagalbininkus at-
eitinininkus ir pavasarininkus. Savo tikslams įgyvendinti P. Dovydaitis pri-
steigė gausybę žurnalų, kuriuos daugiausia bent pradžioje užpildydavo
vertimais iš kitų šaltinių. J. Eretas apgailestavo, kad „užsimodamas en-
ciklopediniu mastu Dovydaitis ne visur pajėgė kasti giliai, dėl ko ir jį iš-
dalies ištiko A. Jakšto likimas“, o kartu ir džiaugėsi, kad „jis daugelį
mūsų jaunųjų ... taip gausiai aprūpino mokslinė medžiaga, kad jiems
lengva buvo orientuotis“ (p. 27).

Pirmojo puslaikio uždavinys – atkurti valstybę, nustatyti socialinius
santykius, aptvarkyti visuomeninį gyvenimą.

Antroji pusgeneracija galėjo rūpintis kultūra plačiąja šio žodžio
prasmė.

Neeiliniai visuomeniniai M. Krupavičiaus gabumai išryškėjo, J. Ere-
to nuomone, jau 1917 m. Voroneže. Čia M. Krupavičius buvo 400 eva-
kuotų gimnazisčių kapelionas, auklėjo jaunimą politiškai, nes carinės Ru-
sijos žlugimas visoms laisvės trokštančioms tautoms teikė viltį. Jo entu-
ziastingų pasekėjų buvo gana daug, jų remiamas, sugrįžęs į Lietuvą
M. Krupavičius tapo krikščionių demokratų partijos vadovu. 1926 metų
perversmas nutraukė viešą politinę M. Krupavičiaus veiklą. Savo veiklą
jis tęsė siauresnėje kultūrinėje plotmėje. M. Krupavičiaus puslaikiui J. Ere-
tas priskiria ir svarbų įvykį Lietuvos bažnytiniame gyvenime – Lietuvos
savarankiškos bežnytinės provincijos įsteigimą 1926 metais.

Apie S. Šalkauskį bei jo puslaikį J. Eretas rašė: „Mūsų mintytojui
kraštas nebuvo tik vieta, kur gimsta, pluša ir miršta vienodai kalbą žmo-

nės, šis jam pirmiausia buvo teritorinė atrama tautai, kuriai skirtas tam tikras, tik jai nužiūrėtas uždavinys. Plačiai išsimokslinęs tiek solovjoviškuose Rytuose, tiek neotomistiniuose Vakaruose, jis lietuvių paskirtį „sur les confins de deux mondes“ suprato taip, kad jo tauta krikščioniška dvasia turėtų sujungti dviejų pasaulių dvasines vertybes lietuviškai apreiškitoje kultūroje. Tokia istoriosofiška koncepcija jis savo tautiečiams atidengė pašaukimą suvesti į vienumą Rytų ir Vakarų civilizacijas. Tuo mūsų filosofas perkėlė į dvasinę plotmę, ką senos Lietuvos valdovai siekė politiškai. Gal Šalkauskis tam tikra prasme yra sudvasintas Vytautas?“ (p. 31–32).

S. Šalkauskis ieškojo bendraminčių jau studijuodamas Fribure. Lietuvoje jis įkūrė „Romuvos“ draugiją, išleido du „Romuvos“ numerius, buvo išrinktas Ateitininkų federacijos vyriausiuoju vadu. A. Šalkauskio atrama – Lietuvos universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto studentai, o ypač Filosofijos skyriaus profesūra, beveik visa buvusi išsimokslinusi Vakarų Europoje arba Amerikoje „Dėl to labiausiai jame ir per jį įvyko epochinis posūkis, nes kaip tik čia studentija buvo išvesta iš ginamųjų pozicijų ir Vakarų pavyzdžiu įpratinta kūrybiškai užsimoti. Čia mūsų akademinis jaunimas išlipo iš apkasų, kuriuose jis lig tol buvo gynęsis nuo Rytų. Čia buvo sutraukti tie retežiai, kurie ligi tol žymią dalį mokslus einančiųjų buvo prirakinę prie rytietiško -izmo, su kuriais Dovydaitis savo laiku rungėsi Maskvoje ir dėl kurių Šalkauskis, ne vien sveikatos dėlei, iš to paties universiteto buvo pasitraukęs“ (p. 34).

J. Eretas šiame S. Šalkauskio puslaidyje kiek išsamiau apžvelgė tris to meto Lietuvos kultūrai svarbius įvykius: Teologijos-Filosofijos fakulteto sumažinimą, Lietuvos katalikų universiteto kūrimą bei LKMA veiklos naują kryptį – Suvažiavimų organizavimą.

J. Eretas šiuo laikotarpiu plačiau apšvietė veiklą kultūrininkų: V. Mykoliaičio-Putino, K. Pakšto, L. Bistro, P. Kuraičio, I. Tamošaičio, iškėlė ateitininkijos sąjūdžio reikšmę. S. Yla apie ateitininkus rašė „Ateitininkai buvo pirmas mūsų tautos sąjūdis, kuris iš Vakarų siurbė dvasinio atgimimo idėjas ir ten mokėsi organizacinės technikos“.¹⁰

J. Eretas akcentavo Vakarų filosofų, ypač Makso Šelerio, poveikį kai kuriems Lietuvos kultūros veikėjams, pažymėjo konfliktus tarp atskiros srovės atstovaujančių asmenų.

Straipsnyje iškelti mecenatų, o ypač LKMA, nuopelnai rengiant naujos kartos atstovus: A. Damušį, J. Girnių, Z. Ivinskį, A. Maceiną, I. Matusevičiūtę, J. Pankauską, A. Salį (studijavo Vokietijoje); I. Skrupskelį, O. No-

rušytę (Austrijoje); P. Dielininkaitį, J. Girnį, J. Keliuotį, O. Labanauskaitę, A. Vaičiulaitį (Prancūzijoje); A. Šidlauskaitę (Italijoje).

J. Eretas mokslinės veiklos plėtotei Lietuvoje nemažus nuopelnus priskyrė Friburo universitetui, kuris dvasininkams po Pirmojo pasaulinio karo tarsi atstojo Petrapilio dvasinę akademiją. O nuo dvasiškių neatsiliko ir pasauliečiai. „Friburas ... tėviškai globojo jaunas mūsų jėgas, prakisdamas jiems langą į platesnį mokslo pasaulį“ (p. 39). J. Eretas, pateikdamas S. Šalkauskio pavyzdį, kai šis pasiryžo su Solovjovo filosofija supažindinti Vakarų, ir tai darė ne tik pats, bet įtraukė ir nemažą jaunų mokslininkų, – akcentavo, kad tai liudija, „kaip lietuviai, gyveną ant slenksčio į du pasaulius, gali pasitarnauti abiemis. Tai kartu ir savotiško altruizmo ženklas, nes lietuviškieji Solovjovo gerbėjai, mokėdami užmiršti iš rusų patirtas politines skriaudas, iškėlė vieną tauriausių tos tautos sūnų“ (p. 39).

J. Eretas, vienas pirmųjų tyrinėdamas lietuvių kultūros istorijos 35-rių metų tarpsnį (1896–1931 m.), parodė, kaip Lietuvos šviesuomenė, atsitraukdama nuo Rytų, pradeda orientuotis į Vakarų (tam, be abejo, didelę įtaką turėjo pasikeitusios politinės sąlygos), Lietuva tampa tarsi savotiška Rytų ir Vakarų kultūros jungiančia grandimi.

Literatūra

1. Šalkauskis S. 15 metų kultūrinėje Lietuvos tarnyboje (Prof. J. Ereto atvykimą Lietuvon minint) // Židinys, 1934. T. 20. Nr. 7. P. 47.
2. Grinius J. Prof. dr. Juozas Eretas. 60 metų amžiaus sukakties proga // Aidai. 1957. Nr. 1. P. 23–24.
3. Ten pat. P. 24.
4. Šalkauskis S. 15 metų kultūrinėje Lietuvos tarnyboje (Prof. J. Ereto atvykimą Lietuvon minint) // Židinys, 1934. T. 20. Nr. 8–9. P. 206.
5. Grinius J. Prof. dr. Juozas Eretas. 60 metų amžiaus sukakties proga // Aidai. 1957. Nr. 1. P. 25.
6. Grinius J. Prof. J. Eretas. 75 metų viršūnėj // Aidai. 1971. Nr. 9. P. 415.
7. Yla S. Atžalos // Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai. Brooklyn N. Y. 1972. P. 205.
8. Ten pat. P. 207.
9. Eretas J. Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Nuo „Tėvynės Sargo“ įsteigimo (1896) iki „Naujosios Romuvos“ įkūrimo (1931) // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1972. T. 7. P. 3–54.
10. Yla S. Ateities sąjūdis laiko perspektyvoje // Aidai. 1967. Nr. 7. P. 282.

**PROF. JUOZAS ERETAS' VIEWS ON THE HISTORY OF LITHUANIAN CULTURE:
FROM „TĖVYNĖS SARGAS“ TO „NAUJOJI ROMUVA“**

DR. ALDONA VASILIAUSKIENĖ

S u m m a r y

Numerous scientists and public figures contributed their share of honest, devoted work to the foundation of the independent Lithuanian state. The activities of Juozas Eretas (1896–1984), a Swiss, occupied a distinguished place among outstanding Lithuanians of interwar Lithuania. At the age of 3 Juozas Eretas arrived in Lithuania. With youthful zeal and a Western European outlook, he plunged into activities which demanded a great deal of ingenuity and devotion. As soon as he completed his work in one area, he would immediately start work in a new one. This strenuous life came to an end in 1928, due to his failing health.

In 1919–1940, Eretas took an active part in political and public life. He also did pedagogical work and research work. His public career, so vehement in the beginning, slowly, little by little, gave way to research work.

Juozas Eretas made a considerable contribution to the updating and reorganization of the main spheres of his public activities, which principally dealt with sobriety, sport, and youth organizations. He was the founder of the Lithuanian News Agency (ELTA). His merits for efforts to achieve recognition of Lithuania *de jure* are also remarkable. He participated in organizing committees in Kaunas, the aim of which was to set up higher courses and the Lithuanian Catholic University, in 1931. He was one of the initiators who organized the congresses of the Lithuanian Catholic Academy of Sciences. He also edited their transactions.

Prof. Juozas Eretas' views on the history of Lithuanian culture over the period of 35 years (1896–1931) are of great importance, especially when his mature age of 75 is taken into consideration. Full understanding of the covered road „will make it possible to understand the present and at least partially to foresee its further direction,“ wrote Juozas Eretas in his study, „Two Generations in the Service of our Christian Culture,“ p. 51. It covered the period dating from 1896, the year when „Tėvynės Sargas“ was founded, to 1931, when „Naujoji Romuva“ was established. The article presents Juozas Eretas' ideas and views stated in the above mentioned study.